

УДК 378.011.3–051

М. В. Федоренко

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Закон України „Про освіту” зобов’язує вищу освіту забезпечити функціональну наукову професійну та практичну підготовку вчителя, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів та здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

Отже, вищий навчальний заклад повинен готувати фахівців, здатних до високо інтенсивної праці, підготовлених до творчої діяльності, до здійснення безперервної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Визначення шляхів професійного становлення вчителя в умовах сьогодення висвітлено в працях О. Абдулліної (загально-педагогічна підготовка студентів), С. Гончаренка (самостійна робота студентів на прикладі їхньої методичної підготовки), О. Гармаш (формування педагогічної культури майбутнього вчителя), О. Дубасенюк (підготовка педагога до виховної діяльності), І. Зязюна, (формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя), Н. Кічук (формування інтересу до загально-педагогічної діяльності студентів), Г. Нагорної (формування професійного мислення студентів), Л. Рувінського, В. Семиченко (психологічні основи професійної підготовки студентів), В. Ставицький (історіографія підготовки вчителів початкових класів), Н. Хмель (теоретичні основи професійної підготовки вчителя), Р. Хмельюк (формування професійно-педагогічної спрямованості), Л. Хомич (професійно-педагогічна підготовка вчителів початкових класів).

Низку досліджень присвячено вивченню проблем професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи. Так, Ю. Вавилов досліджував професійно-особистісне становлення вчителя початкових класів на стадії навчання в педагогічному вузі; О. Головнева займалась питаннями оптимізації процесу формування особистості студента в системі підготовки вчителів початкових класів; Л. Коваль досліджувала технологічну складову професійної підготовки вчителя початкових класів; Г. Коджаспірова висвітлювала проблему формування готовності вчителя початкових класів до професійної самоосвіти; Т. Носова досліджувала проблему методичної підготовки вчителя початкових класів до екологічної освіти школярів; О. Савченко – проблему

підготовки вчителів початкових класів; Л. Хомич визначила систему психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів.

Метою статті стало вивчення особливостей професійної підготовки вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. З метою розв'язання завдань дослідження щодо вивчення особливостей професійної підготовки вчителів початкової школи проаналізуємо теоретичні й практичні засади організації фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

За результатами аналізу наведених досліджень можна виокремити загальну спрямованість професійної підготовки майбутніх учителів, у тому числі – й початкових класів, орієнтовану на формування готовності до здійснення провідних видів діяльності в процесі професійного становлення:

- пізнавальну, сутність якої полягає в розумінні значення знань, розвитку пізнавальних процесів і стимулюванні інтересу до обраної професії;
- перетворювальну, спрямовану на практичне втілення знань і вмінь у професійній діяльності;
- комунікативну, націлену на активні види і форми спілкування;
- оцінну, яка актуалізує готовність і активність майбутніх фахівців у різних формах навчально-виховного процесу, розвиває самооцінку;
- дослідницьку, спрямовану на розвиток творчих здібностей.

Ці види спрямованості, безперечно, повинні визначати зміст і технології процесу професійної майбутніх учителів початкових класів, що сприятиме становленню майбутніх фахівців.

Вимоги до професійної підготовки вчителя початкових класів, на нашу думку, визначаються як загальними вимогами до педагогічної професії в цілому, так і специфікою та завданнями педагогічного процесу початкової школи, особливості функціонування якого полягають в інтеграції навчальних предметів, на чому наголошує Л. Хомич. Розглядаючи загальні особливості професії вчителя, С. Максименко і Т. Щербан зазначають, що предметом діяльності вчителя виступає діяльність учнів, яку він має організувати і регулювати відповідно до завдань навчання, виховання та розвитку школярів, підпорядкованих, у свою чергу, загальній меті – формуванню духовного світу останніх. Мета вчителя – „побудувати таку діяльність учнів, у ході і в результаті якої здійснювалося б формування їх світогляду, розвиток їх духовно-моральних переконань, засвоєння системи знань, формування практичних умінь і навичок, розвиток пізнавальних здібностей тощо. Саме це „надзавдання” визначає сутність і зміст тих різноманітних функцій, які має здійснювати вчитель під час навчання, виховання та розвитку школярів” [4, с. 16].

Слід зазначити, що вчитель молодших класів – це, передусім, класний керівник, куратор, який працює з постійним колективом школярів і має можливість детального психолого-педагогічного вивчення особистісних характеристик дітей. Як відзначають В. Оржеховська, О. Пилипенко та ін. професійні здібності класного керівника можна класифікувати за кількома групами – це рефлексивно-аналітичні, організаторські та комунікативні здібності.

До рефлексивно-аналітичних здібностей належить аналіз власної діяльності, помилок і невдач, розуміння своїх сильних і слабких сторін для самовдосконалення й раціонального планування роботи; уміння передбачати наслідки діяльності (ставити педагогічний діагноз). З іншого боку, вихователь повинен володіти методами діагностики становища особистості в колективі: шляхом спостереження й аналізу оцінювати рівень індивідуального розвитку школяра та умови сімейного виховання, вплив позашкільного товариського середовища на учня; вчити кожного учня зокрема і клас в цілому аналізувати своє життя.

Організаторська діяльність вихователя передбачає вміння ставити перед собою і перед учнями мету, яка дасть очікуваний результат: здатність планування співпраці з тими, хто її здійснюватиме; розподіляти мету на дрібніші і перетворювати останні у диференційовані завдання для групової та індивідуальної роботи класу; створювати позитивну установку на наступну діяльність, використовувати різноманітні методи її стимулювання (заохочення, можливість індивідуальної самореалізації дітей та ін.); забезпечення побутових умов і естетичної сфери, на тлі яких проходить життя дитини в сім'ї та школі. Важливий аспект організаторської діяльності – координація зусиль сім'ї, вчителів-предметників, позашкільних педагогів-медиків, працівників культури та інших зайнятих у вихованні школярів.

На сьогоднішній день виокремилася декілька напрямків стосовно вирішення означеної проблеми. Перший напрямок ґрунтується на дослідженнях цілісної структури педагогічної діяльності [3], в якій виокремлюється п'ять функціональних компонентів: гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний і організаторський. Відповідно до цього будується й зміст і технології фахової підготовки, результатом яких є набуття відповідних умінь (якостей) майбутнього вчителя. Другий напрямок характеризується розробкою змісту, форм, методів формування теоретичних знань й педагогічних вмінь за окремими видами роботи вчителя-вихователя [2; 7]. Третій напрямок орієнтований на здійснення фахової підготовки на основі професіограми, в якій визначаються зміст і система теоретичних знань учителя, а також перелік педагогічних вмінь й навичок, які необхідні для здійснення навчально-виховальних функцій [5; 8].

Більшість дослідників зазначають, що фахова підготовка передбачає засвоєння знань і комплексу спеціальних вмінь. Але окремі вчені, зокрема В. Краєвський, справедливо зазначають, що засвоєння

професійних знань, умінь і навичок ще не гарантує високих результатів у роботі вчителів, які нерідко стають беззахисними перед непередбачуваними ситуаціями, що виникають у педагогічній діяльності. Отже, засвоєння певних знань, умінь і навичок є необхідним, але не достатнім для якісної фахової підготовки майбутніх вчителів, тим більше вчителів початкових класів, які вирішують більш широкий спектр професійних завдань, пов'язаних із полідисциплінарною підготовкою, що має інтегративний характер; вивчення спеціальних курсів, орієнтованих на вивчення вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку. Це потребує особливого підходу до формування професійно значущих якостей, які у взаємодії з маленькими вихованцями набувають першочергової значущості. Тобто, фахова підготовка вчителя початкових класів повинна відбуватися на принципово нових засадах організації навчального процесу, де зміщується акцент з поняття „професійна діяльність” на поняття „особистість професіонала”.

У Концепції педагогічної освіти зазначено, що педагогічна освіта покликана забезпечувати формування особистості вчителя, який здатний розвивати, насамперед, особистість дитини, зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо в закладах освіти різного типу. У тлумачному словнику С. Ожегова й Н. Шведової термін „підготовка” трактується як навчання, формування необхідних знань до будь-чого; як запас знань, отриманий кимось. Таким чином, підготовка – процес і результат навчання. При цьому, навчання може здійснюватися з метою освіти людини або отримання нею певної професійної кваліфікації. Досягнення першої мети передбачає, перш за все, формування певної системи знань і особистісних характеристик. Друга мета реалізується через накопичення певного обсягу вмінь та навичок, які необхідні для здійснення певної професійної діяльності.

У педагогічній енциклопедії професійна підготовка визначається як „сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, якостей, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи у певній професії, процес повідомлення відповідних знань і вмінь особам, які навчаються”. Тобто, так само наголошується на двосторонньому розумінні цього феномена як процесу й результату спеціально організованої діяльності. Переважна більшість науковців, зокрема В. Загвязинський, І. Зимня, В. Сластьонін, В. Шадриков, під професійною підготовкою розуміють процес засвоєння студентами фундаментальних знань, умінь та навичок, які забезпечують їх готовність до успішного виконання певних професійних функцій. Н. Хмель уточнює, що „професійна підготовка – це процес формування фахівця для певної галузі трудової діяльності, який пов'язаний з опануванням певного роду занять, професії” [6]. Метою професійної підготовки вона визначає „надбання професійної освіти, яка є результатом засвоєння систематизованих знань, вмінь й навиків та необхідних особистісно-професійних якостей” [Там само], тим самим виокремлює три аспекти в

меті професійної підготовки: змістовний, особистісний і технологічний (процесуальний). Але разом із розумінням важливості набуття фахових знань і практичних умінь низка дослідників (Г. Беленька, І. Зимня, І. Зубкова, Л. Карпова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Хуторський та ін.), думку яких ми поділяємо, зазначає, що професійний розвиток людини не відбувається без особистісного розвитку й навпаки, особистісний розвиток не відбувається без професійного. Ми також розглядаємо фахову підготовку майбутнього педагога і як особистісний розвиток, розкриття, самопізнання, самореалізацію в умовах і на змісті професійної компетентності, яка здобувається.

Отже, під *фаховою підготовкою майбутнього вчителя початкової школи* ми розуміємо процес його особистісного розвитку й професійного становлення, формування професійно значущих якостей і контекстного засвоєння фундаментальних знань, умінь та навичок, що забезпечуватимуть компетентне вирішення професійних завдань. Кінцевим результатом фахової підготовки виступатиме компетентний фахівець, суб'єкт професійної діяльності зі сформованими професійно значущими якостями.

Окремі дослідники О. Онаць виокремлюють два підходи щодо формування компетентності майбутніх вчителів: змістовний – розширення кола загальних і спеціальних знань та діяльнісний – удосконалення вмінь, навичок та особистісних якостей, що дають змогу досягти успіху в професійній діяльності. Також професійну підготовку розглядають як складне утворення та в цій системі виокремлюють такі аспекти професійної підготовки педагога: предметна, методична, методологічна, практична тощо.

Ураховуючи, що ефективність перебігу будь-якого процесу залежить від вихідних принципів та відповідних умов та спираючись на результати теоретичного аналізу з проблеми дослідження, пропонуємо наступні принципи організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи:

– принцип активності, що забезпечуватиме виявлення інтелектуальної ініціативи й творчої активності студента через застосування інтерактивних методів (педагогічне моделювання, організаційно-діяльнісні ігри, модеративні семінари, метод рефлексивного аналізу, кейс-метод тощо);

– принцип самостійності, що означає не тільки самостійне вирішення пізнавальних завдань, але й те, що будь-яка навчально-пізнавальна дія студента повинна бути результатом виконання ним функції керування своєю діяльністю, тобто реалізація контролюючої, рефлексивно-оціночної та комунікативної функції;

– суб'єктності, що забезпечить розвиток суб'єктної позиції студента, єдність його свідомості й діяльності, а також – суб'єкт-

суб'єктної взаємодії як створення умов для діалогу різних підходів, ідей, точок зору тощо;

- принцип контекстного навчання – організація процесу фахової підготовки як контекст вирішення професійних завдань;
- принцип інтегративності.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Отже, в процесі дослідження ми дійшли висновку, що одним із найважливіших питань професійної підготовки виступає проблема саме організації професійної діяльності майбутніх вчителів початкової школи, яка повинна будуватися на принципово нових засадах.

Вважаємо, що в подальшому вивченні проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи слід зосередитися на детальному обґрунтуванні теоретичної моделі майбутнього вчителя початкових класів.

Список використаної літератури

- 1. Анциферова Л. И.** Методологические проблемы психологии развития / Л. И. Анциферова // Принцип развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 3 – 20.
- 2. Коваль Л. В.** Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи : технол. складова : монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 375 с.
- 3. Кузьмина Н. В.** Психологическая структура деятельности учителя / Н. В. Кузьмина, Н. В. Кухарев. – Гомель : Изд-во Гомел. гос. ун-та, 1976. – 57 с.
- 4. Максименко С. Д.** Професіональне становлення молодого вчителя / С. Д. Максименко, Т. Д. Щербан. – Ужгород : Закарпаття, 1998. – 106 с.
- 5. Слостенин В. А.** Формирование личности учителя советской школы в процессе его профессиональной подготовки / В. А. Слостенин – М. : Просвещение, 1976. – 160 с.
- 6. Хмель Н. Д.** Педагогический процесс как объект деятельности учителя / Н. Д. Хмель. – Алма-Ата : КазГПИ, 1978. – 115 с.
- 7. Шапошнікова І. М.** Проблеми технологічності у системі фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. – Вип. 7. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – С. 148 – 157.
- 8. Щербаков А. И.** Психологические основы формирования личности советского учителя в системе высшего педагогического образования / А. И. Щербаков. – М. : Просвещение, 1967. – 206 с.

Федоренко М. В. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи

У статті розглядаються проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Розглянуто поняття „професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи”, проаналізовані позиції авторів щодо особливостей професійної підготовки майбутніх

вчителів початкової школи. Визначені принципи побудови професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Ключові слова: вчитель початкової школи, професійна підготовка.

Федоренко М. В. Особенности профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы

В статье рассматриваются проблемы профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы. Проанализировано понятие „профессиональная подготовка будущего учителя начальной школы”, исследованы позиции ученых по проблематике особенностей профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы. Выделены принципы построения профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы.

Ключові слова: вчитель початкової школи, професійна підготовка.

Fedorenko M. V. The features of professional preparation future teachers of primary school

In the article the problems of professional preparation future teachers of primary school are shown. The definition „professional preparation future teachers of primary school” is examined; the positions of different authors regarding the problem of features of professional preparation future teachers of primary school are analyzed. The principles of professional preparation future teachers of primary school are determined.

Key words: teacher of primary school, professional preparation.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.